

Castells, M., 2013, *Władza komunikacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, ss. 514.

Manuel Castells znany jest czytelnikom przede wszystkim jako autor trylogii: *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Tom pierwszy: *The Rise of the Network Society*, wydany w 1996 roku, tom drugi: *The Power of Identity*, wydany w 1997 roku, tom trzeci: *End of Millennium*, wydany w 1998 roku. Dzieło to przetłumaczono na 12 języków, w tym także na język polski, stało się ono biblią wszystkich badaczy zajmujących się przemianami współczesnych społeczeństw, kultury i gospodarki pod wpływem ewolucji technologii komunikacyjnych. Prace M. Castellsa są niewyczerpanym źródłem inspiracji dla naukowców, zajmujących się zmianami zachodzącymi we współczesnym społeczeństwie globalnym, nazywanym także społeczeństwem sieci.

M. Castells urodził się w 1942 roku we frankistowskiej Hiszpanii. Jako dwudziestolatek doświadczył ucisku aparatu państwa autorytarnego, podejmując działalność polityczną skierowaną przeciwko reżimowi. W rezultacie został zmuszony do opuszczenia ojczyzny, skąd udał się do Paryża, gdzie studiował prawo, ekonomię i socjologię. Obecnie jest afiliowany w Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley w Stanach Zjednoczonych. Jego publikacje nacechowane są niezwykle głęboką i wnikliwą wiedzą z pogranicza trzech kultur: Hiszpanii, Francji i USA. Ponadto niezwykle biegle porusza się w obszarze nauk o polityce, socjologii i ekonomii. Daje to podstawy do budowania nowych teorii dotyczących okresu rewolucyjnych przemian zachodzących w świecie w wyniku rozwoju Internetu. W tym kontekście *Władza komunikacji* dostarcza szeregu nowych tez dotyczących funkcjonowania władzy politycznej w obliczu wszechobecności nowych mediów.

Warto na wstępie przytoczyć kilka znanych i powszechnie używanych w teorii władzy koncepcji tego pojęcia. Według Maksa Webera,

władza oznacza szansę przeprowadzenia swej woli, także wbrew oporowi, w ramach pewnego stosunku społecznego, bez względu na to, na czym ta szansa polega [Weber 2002, s. 39].

Owo przeprowadzenie woli w razie konieczności może wymagać zastosowania legalnej przemocy fizycznej [por. Weber 1998, s. 59]. Z kolei teoria Jurgena Habermasa opiera się na dyskursie jako źródle władzy. Według autora, kluczem umożliwiającym państwu dominację jest proces legitymizacji. Odwołuje się on do zgody wynikającej z podzielenia wspólnych znaczeń w sferze publicznej rozumianej jako „sieć dla komunikowania treści i stanowisk” [Habermas 2005, s. 380]. Stabilność systemów demokratycznych możliwa jest zatem – zdaniem J. Habermasa – poprzez możliwość wyrażania różnorodnych interesów, postaw i wartości poprzez sieci komunikacyjne. M. Castells przytacza również rozróżnienie „władzy nad” (przechodnia) od „władzy do” (nieprzechodnia), które zaproponował Talcott Parsons. Konsekwencją takiego rozumienia tego pojęcia dla aktora społecznego, który zamierza osiągnąć określone cele, jest ingerowanie w relacje władzy. Według Michaela Manna,

władza to zdolność dążenia do pewnych celów i osiągania ich dzięki opanowaniu czyjś środowiska. (...) Kilka osób na szczycie może podporządkować sobie masy z dołu drabiny społecznej, o ile sprawowana przez nich kontrola została zinstytucjonalizowana przez prawa i normy grupy społecznej [Mann 1986, s. 26].

W tym kontekście stosunków społecznych, w których nieustannie przebiegają konflikty i negocjacje, relacje władzy dają aktorom możliwość sprawowania władzy „nad” innymi aktorami społecznymi, aby zyskać władzę „do” realizacji własnych celów. Ciekawą teorię w kontekście władzy sprawowanej przez państwo zaprezentował autor, cytując Geoffa Mulgana, który stwierdził, iż zdolność państwa do gromadzenia i sprawowania władzy jest możliwa dzięki skupieniu trzech jej źródeł: przemocy, pieniędzy i zaufania.

Te trzy źródła władzy tworzą razem podwaliny władzy politycznej dającej możliwość narzucania praw, wydawania rozkazów i skupiania pod sobą ludzi i terytoriów (...). Dzięki armii państwo koncentruje siłę, dzięki skarbowi koncentruje zasoby. Dysponuje też władzą kształtowania umysłów, od niedawna za pośrednictwem potężnych systemów edukacji i komunikacji (...). Koncentruje również myśli, które dają początek zaufaniu. Przemoc może być użyta jako środek represji, pieniądze jedynie w dwóch obszarach: dawania i odbierania. Ale wiedza i myśli mogą zmieniać rzeczywistość, przesuwać góry i zmieniać władzę efemeryczną w trwałą [Mulgan 2007, s. 27].

Jednakże współczesne państwa muszą brać pod uwagę kontekst funkcjonowania w epoce globalnej. Według Ulricha Becka, należy zredefiniować terytorialne ograniczenia władzy i ugruntować je w rzeczywistości transnarodowej, wydobywając je z ram tak zwanego nacjonalizmu metodologicznego, wkomponowując w ramy metodologicznego kosmopolityzmu [por. Beck 2005, s. 84-85].

Jak zatem w tym globalnym kontekście rozumieć relacje władzy? Autor korzysta tutaj z teoretycznej konstrukcji stworzonej przez M. Manna, który stwierdził, iż „społeczeństwa składają się z licznych, nakładających się i wzajemnie oddziałujących na siebie sieci władzy” [Mann 1986, s. 1]. Przytacza także koncepcję stworzoną przez Saskię Sassen, według której to formy skupisk – które są równocześnie globalne i lokalne – określają konkretne układy władzy [por. Sassen 2006]. Ostatecznie zatem M. Castells podważa tradycyjne pojęcie społeczeństwa rozumianego jako wspólnota działająca wewnątrz granic. Twierdzi, iż

każda sieć (...) dysponuje własną socjoprzestrzenią i organizacyjnymi konfiguracjami, a jej miejsca przecięć bezustannie się zmieniają [Castells 2013, s. 31].

Stąd główna hipoteza monografii mówi, iż

w warunkach wielowarstwowej globalizacji państwo stało się jedynie (ważnym) węzłem określonych sieci – politycznych, instytucjonalnych i wojskowych – które nakładają się na inne sieci znaczące dla tworzenia praktyki społecznej [Castells 2013, s. 31].

To zaś w prostej linii prowadzi do zaniku społeczeństwa jako formy organizacji oraz redefinicji państwa jako tworu sieciowego.

W tym kontekście M. Castells twierdzi, że

procesy tworzenia władzy muszą być postrzegane z dwóch perspektyw: z jednej strony, mogą one wzmacniać istniejące struktury dominacji, z drugiej, istnieją również przeciwstawne procesy, które opierają się ustalonej dominacji (...). Z punktu widzenia analizy oba procesy ostatecznie konfigurują strukturę władzy poprzez interakcję. Oznacza to, że opór wobec władzy przebiega zgodnie z tymi samymi mechanizmami, które tworzą władzę w społeczeństwie sieci (...) [Castells 2013, s. 58].

Teoria ta koreluje z koncepcją demokracji 2.0, która zakłada, iż w dobie globalizacji rządzący i rządzeni wchodzą w interakcje za pośrednictwem nowych mediów [por. Lakomy 2013]. Siła przeciwwładzy mobilizowanej w sieci została zaakcentowana szczególnie w postaci tak zwanych rewolucji postmodernizacyjnych. Zaliczyć do nich możemy między innymi: kolorowe rewolucje w regionie postsowieckich wpływów (szczególnie Ukraina z pomarańczową rewolucją), Arab Spring, polski Facebunt, powstanie „lajków” w Rosji, ruch M15 w Hiszpanii czy Occupy Wall Street w Stanach Zjednoczonych. Nowe ruchy społeczne działające zarówno *online* (mobilizacja w mediach społecznościowych takich jak Facebook czy Twitter) oraz *offline* (w postaci tzw. *flashmobów*) cechują się żywiołowością i spontanicznością. Funkcjonują one zwykle w postaci tak zwanych struktur emergentnych, czyli adhokratycznych, amorficznych, horyzontalnych organizacji bez wyraźnego przywództwa w celu realizacji określonego zadania. Współczesne konflikty rozstrzygają się pomiędzy usieciowionymi aktorami społecznymi i politycznymi. Ich celem jest dotarcie za pośrednictwem nowych mediów do zwolenników i przekonanie ich do swoich racji. Zdaniem M. Castellsa, sprawowanie władzy polega dzisiaj na przełączaniu i programowaniu globalnych sieci, zaś opieranie się temu to formy przeciwwładzy realizowane przez ruchy społeczne i społeczeństwo obywatelskie. Wszelkie projekty wysuwane przez aktorów społecznych muszą przejść przez sieci komunikacyjne, aby zmienić świadomość i poglądy w ludzkich umysłach i w rezultacie zakwestionować władzę. W koncepcji tej pobrzmiewają echa teorii J. Habermasa dotyczącej deliberacji, dzięki której oddziałując na globalne dyskursy, można wpływać na relacje władzy.

Autor prezentuje czytelnikowi swoją teorię w pięciu rozdziałach. W pierwszym skupia się na dochodzeniu do definicji pojęcia władzy w społeczeństwie sieci. Drugi rozdział koncentruje się na kwestiach komunikacji w epoce cyfrowej. Poddano tutaj analizie tak media tradycyjne, jak i nowe, interaktywne media funkcjonujące w sieci, pod kątem zachodzących tam relacji władzy. Punktem wyjścia opisu jest założenie, że władza działa poprzez wpływanie na ludzkie umysły za pośrednictwem narzędzi komunikacyjnych. W rozdziale trzecim M. Castells prezentuje analizę relacji zachodzących pomiędzy emocjami, poznaniem i polityką. Czyni to w kontekście znanych powszechnie mechanizmów manipulacji w mediach, takich jak: *agenda*

setting, ramowanie oraz wyjaskrawianie wybranych newsów. Niezwykle ciekawe studium przypadku autor zaprezentował na przykładzie administracji George'a W. Busha, która posunęła się do daleko idącej ingerencji w media polegającej na dezinformacji, a nawet mistyfikacji w odniesieniu do wojny w Zatoce Perskiej. Ów daleko idący paralelizm polityki i mediów w USA pozwala podać w wątpliwość klasyfikację systemów medialnych dokonaną przez Daniela C. Hallina i Paolo Manciniego, którzy umieścili Stany Zjednoczone w systemie liberalnym. Ponadto, jak wynika z analizy, procesy komunikacyjne kontrolowane przez aktorów politycznych doprowadziły do zaszczerpienia w naszych umysłach „wojny z terroryzmem” oraz „kultury strachu”.

O ile pierwsze trzy rozdziały stanowią pewne wprowadzenie teoretyczne, to dalsza część książki obejmuje szczegółową analizę empiryczną. W rozdziale czwartym autor koncentruje się na kryzysie demokracji, spadku zaufania do aktorów politycznych i mediów oraz kryzysie legitymizacji politycznej. Skupia się także na opisie mechanizmów programowania sieci komunikacyjnych, polityce medialnej, a przede wszystkim skrótowości informacji (*sound bite*) i polityce skandalu. Rozdział piąty dotyczy głównie nowych ruchów społecznych działających za pośrednictwem sieci komunikacyjnych. Autor odnosi się szczególnie do ruchów ekologicznych działających w kontekście globalnego ocieplenia. Następnie skupia swoją uwagę na ruchach skierowanych przeciwko globalizacji korporacyjnej. Charakteryzuje mechanizmy mobilizowania oporu z użyciem nowoczesnej komunikacji bezprzewodowej. Wreszcie zwraca uwagę na kampanię wyborczą Baracka Obamy z 2008 roku, która w literaturze przedmiotu jest już dość dobrze opisana i zanalizowana.

Słabością opracowania jest koncentracja uwagi na dobrze rozwiniętych demokracjach. Tymczasem prawdziwa władza komunikacji mogłaby zostać także udokumentowana na przykładach funkcjonujących współcześnie modeli: chińskim i rosyjskim. W obu przypadkach mamy do czynienia ze znacznym podporządkowaniem systemów medialnych władzy politycznej. W systemie chińskim cenzurze podlega nawet Internet. Trudno odnaleźć w tamtejszych wyszukiwarkach hasła związane z wypadkami na placu Tiananmen czy Dalajlamą. Z kolei rosyjskie media w mniejszym lub większym stopniu powiązane są z Kremlm. Ciekawostką jest to, że w ostatnim czasie zawieszono

działanie serwisu Vkontakte, który jest rosyjskim odpowiednikiem Facebooka. Medium to wykorzystywano bowiem do mobilizowania przeciwników Władimira Putina. Najbardziej spektakularnym jednak przykładem władzy komunikacji jest totalitarna Korea Północna, która całkowicie izoluje społeczeństwo od świata.

Książka dostarcza cennego na rynku polskim materiału teoretyczno-empirycznego w dziedzinie natury władzy we współczesnych społeczeństwach. Zdaniem autora,

władzę sprawuje się przede wszystkim za pomocą konstruowania znaczeń w ludzkich umysłach poprzez proces komunikacji, który odbywa się w globalnych lub lokalnych multimedialnych sieciach komunikacji masowej, w tym masowej komunikacji zindywidualizowanej [Castells 2013, s. 409].

W tym kontekście monografia M. Castellsa – *Władza komunikacji* – powinna stanowić obowiązkową lekturę na studiach politologicznych. Stanowi bowiem dostosowane do współczesności uzupełnienie dotychczasowego dorobku w dziedzinie kratologii.

Mirosław Lakomy

Akademia Ignatianum w Krakowie

Instytut Politologii

BIBLIOGRAFIA

- Beck, U., 2005, *Władza i przeciwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, przekł. J. Łoziński, Scholar, Warszawa.
- Castells, M., 2013, *Władza komunikacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Habermas, J., 2005, *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, przekł. A. Romaniuk, R. Marszałek, Scholar, Warszawa.
- Lakomy, M., 2013, *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Mann, M., 1986, *The Sources of Social Power*, t. 1: *A History of Power from the Beginning to ad 1760*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mulgan, G., 2007, *Good and Bad Power. The Ideals and Betrayals of Government*, wyd. 2, Penguin, London 2007.

- Sassen, S., 2006, *Territory, Authority, Rights. From Mediaval to Global Assemblages*, Princeton, Nowy Jork.
- Weber, M., 2002, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, przekł. D. Lachowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Weber, M., 1998, *Polityka jako zawód i powołanie*, przekł. A. Kopacki, P. Dybel, Znak, Kraków.